

A SZABVÁNYKÉSZÍTŐ FELELŐSSÉGE

BERKE BARNABÁSNÉ

Szeretném ez egyszer arra kérni az olvasót, fogadjon el e lap hasábjain megszokott komoly „szakmai publikáció” helyett egy személyes, bevallottan elfogult beszámolót szabványaink tíz évéről, a szabványkészítőknek – beleértve e cikk íróját is – a mai magyar könyvtári életben vállalt felelősségéről. Olyan kérdésekről, gondokról szándékozom beszélni, amelyeket sok könyvtáros kolléga megfogalmazott és el is mondott különféle fórumokon, de mivel az igazi címzettet nehéz volt megtalálni, ha egyáltalán lehetett, kérdéseik kissé a levegőben hangoztak el. Hivatalos választ rájuk magam sem adhatok, de remélem sikerül néhány miéltre felelettel vagy legalábbis magyarázattal szolgálni, s egyúttal segíteni a feszültségek feloldásában.

Szabványügyek terén egynémely minőségemben érintett, másokban illetékes vagyok – ez sokáig ambivalens érzéseket keltett bennem; most, hogy már majdnem „be van fejezve a nagy mű”, a leíró katalógusok megújításához szükséges szabványok együttese kézen áll, valamelyest lehiggadtam. Az ambivalenciát az okozta, hogy viszonylag rövid idő alatt a szabványok tanulójából, megismerőjéből készítőjük, majd oktatójuk is lettem. Az első szerepről mindössze annyit, hogy a másik kettő elkezdésével, majd állandó, kötelezőnek érzett vállalásával a tanulás nem szűnt meg, csak „fokozódott”.

A szabványmunkába a 70-es évek végén kapcsolódtam be; már nem voltam zöldfülű, de még tapasztalt róka sem. Rövidesen rá kellett jönnöm, hogy a szabványkészítés nehéz szellemi és testi munka – képzeljenek csak el egy-egy, néha nyolc órán keresztül tartó szabványtárgyalást, ahol mindössze három-négy oldalnyi szöveget sikerül mondatonként tető alá hozni, hogy majd a következő tárgyaláson kiderüljön, nyomós érvek és újabb szempontok felbukkanása miatt az egészet újra kell fogalmazni. Az évek meggyőztek róla: csak az igazán eltökéltek, az ügyben elkötelezett szakmabeliek vállalnak tartós részvételt a szabványosításban.

A Magyar Szabványügyi Hivatal felvállalta a legújabb nemzetközi tendenciáknak megfelelő, azaz ISBD alapú magyar bibliográfiai szabványoknak a megjelentetését. E feladat megoldásához olyan szakembereket kellett találnia és felkérnie, akik komoly dokumentumismerettel, feldolgozó tapasztalattal, a magyar gyakorlat valamint a nagy nemzeti és nemzetközi rendszerek ismeretével és a szükséges nyelvtudással rendelkeznek. Valljuk be, az ilyen kvalitású könyvtárosok, ha többen vannak is, mint akiket személy szerint együttesen fel tudnánk sorolni, nem mind váltak szabványkészítőkké. Ennek nyilván sok oka lehet, mint például a hivatali elfoglaltság, a munka természetének fent említett nehézsége, a befejezés sokszor reménytelennek tűnő volta. Nem tudom, kit mi motivált, tény azonban, hogy a Szabványügyi Hivatalnak azt a törekvését, hogy a munkába a nagy

feldolgozói múlttal, jó szakemberekkel rendelkező könyvtárak széles körét vonja be, nem koronázta siker. A szabványkészítők, az erre vállalkozók – minden egyéni törekvés, a ki-sajátítás legcsekélyebb szándéka nélkül – kevés kivétellel az Országos Széchényi Könyvtár munkatársai közül kerültek ki. Az alapszabványok, mint a

könyvek és az időszaki kiadványok bibliográfiai leírása, továbbá a bibliográfiai leírás besorolási adatai személynevek, testületi nevek, címek és földrajzi nevek,

a bibliográfiai tételek betűrendbe sorolásának szabályai és szinte valamennyi, a katalógizáláshoz szükséges kiegészítő szabvány javaslatának kidolgozói az OSZK munkatársai voltak.

Jómagam – a katalógusszerkesztési szabványok javaslatának készítője – kivételnek számítottam, mert 1984-ig az Országos Műszaki Könyvtár képviselőjeként vettem részt a szabványbizottság munkájában. Végül én is az OSZK hajójába szálltam, amiben nem kis szerepet játszott a bizottságban végzett közös munka.

A katalógizálás, a könyvtári feldolgozás megújításához szükséges szabályzatok kidolgozása és megjelentetése jó tíz évet vett igénybe. Az „alapszabvány”-nak tartott MSZ 3424/1 „Bibliográfiai leírás. Könyvek”, 1978-ban jelent meg. Mivel úgy tűnt, ez jelenti majd a katalógizálás forradalmát, azonnal megindultak a használatának elsajátítására rendezett tanfolyamok. Az oroszlanrészt e téren a Könyvtártudományi és Módszertani Központ vállalta az OSZK-ban; több száz könyvtárost képezett ki az új bibliográfiai leírás tudományára, majd a második fordulóban e tárgy tanítására. Az oktatók számára már akkor is nyilvánvaló volt, hogy egyedül a bibliográfiai leírással semmi újat elkezdni nem lehet. A tisztességes tételnek, ha csak a katalógus számára kötelező adatokkal számolunk, tartalmaznia kell megfelelő formában a besorolási adatokat (személyneveket, testületi neveket, címeket, földrajzi neveket), s valahonnan azt is meg kell tudni, milyen műhöz milyen besorolási adatokat válasszunk. Ha mindez sikerült, hogyan rendezzük katalógussá szép céduláinkat? Egyáltalán, tisztázni kell, mitől lesz katalógus a katalógus, funkciójában és szerkesztésében megfelelő eszköz az adott könyvtár feltáró és tájékoztató munkájához. És akkor még csak egyetlen dokumentumtípusról, a könyvekről beszéltem, holott köztudott, hogy az állomány sok más dokumentumtípusból (időszaki kiadvány, szabvány, szabadalom, kutatási jelentés, disszertáció, szakfordítás, stb.) tevődik össze; ezeket is azonos elvek alapján kellene feldolgozni ahhoz, hogy beépíthetők legyenek a gyűjtemény egészét tükröző katalógusrendszerbe.

Így tehát azoknak a könyvtárosoknak, akik abban a reményben vágtak bele az MSZ 3424/1 elsajátításába, hogy ennek birtokában nekiláthatnak a katalógusreformnak, csalódniuk kellett. Jónéhány szabvány, s nem kevés befektetés szükségeltetik, látták be, – de hol vannak mindezek a szabványok? – kérdezték azonnal. Miért nem lehetett egyszerre elkészíteni őket, egy kötetben megjelentetni valamennyit, s csak azután megzavarni a lelkeket?

Jogosak voltak-e ezek a kérdések? – teszem fel most én is a kérdést. S ahhoz, hogy válaszolhassak, vissza kell térnem először a szabványkészítéshez, majd az oktatáshoz s végül az alkalmazáshoz, a gyakorlati munkához.

Könnyen belátható, hogy ha ugyanazzal a 8–10 munkatárssal kellett a Szabványügyi Hivatalnak a javaslatokat kidolgoztatnia, mint akikkel a KMK a megjelent szab-

ványokat oktatta, akikkel az OSZK bibliográfiai és könyvforgalmi főosztálya a nemzeti bibliográfiákban a gyakorlatban is alkalmazta, akkor mindez nem is történhetett másképpen. Tegyük még hozzá, hogy a szerzői és oktatói munkára nagyrészt nem munkaidejüket fordították az említett vállalkozók, lévén szinte kivétel nélkül munkahelyük vezető munkatársai. A honoráriumról csak annyit: bármilyen nyugalmas könyvtári bér munkával (referálás, korrektúra, gépelés, betűrendezés, adatlapkitöltés) a többszörösét lehet megkeresni annak ami a szabványok készítéséért vagy oktatásáért a pénztárnál felvehető; de ez csak amolyan színpadi „félre” megjegyzés. A lényeg az, hogy nem lehetett rövidebb idő alatt valamennyi vállalt feladatnak – főállásnak, javaslatkészítésnek, tanításnak – maradéktalanul eleget tenni. Hol azért pihent az éppen soron lévő javaslat az asztalon, mert az előző szabványt tanítottuk, hol azért, mert a hivatali teendő volt túl sok ahhoz, hogy el lehetett volna mélyedni benne.

Tanuló könyvtáros kollégáinknak sokszor hangoztatott véleménye szerint jobb lett volna egyszerre kézbe adni a szabványokat. Nekem, visszatekintve úgy tűnik, a felsorolt okok miatti kényszerűen hosszú idő és lassú átmenet nem ártott igazán senkinek. Vagy csak a „minden rosszban megtalálni a jót” gondolata mondatja ezt velem? Nem hiszem.

Bár a szabványoknak kötelező hatálybalépési idejük van, legtöbb nagykönyvtárunk józan ésszel bevárta, amíg összejött a szükséges készlet, s a közben eltelt időt felkészülésre szánta. Feldolgozó munkatársaik részt vettek a tanfolyamokon, próbakatalógusokat állítottak fel, házi szabályzatokat dolgoztak ki és vitattak meg szakmai körökben; mindezzel sokkal kockázatmentesebbé tették az átállást.

Közművelődési könyvtáraink hamarabb kapták az „áldást”, azaz, az új szabványok alapján készült központi cédulákat a magyar könyvekről, mint ahogyan maguk a szabványok megjelentek. Nem is győzték faggatni az oktatókat, mi miért van úgy, ahogyan van. A Magyar Nemzeti Bibliográfia természetesen elsőként vezette be az új előírásokat és alapelveket, ezekre alapozva egész számítógépes rendszerét. Majd a próbaidő leteltével erre épült az „Új könyvek” és a központi cédulaszolgáltatás. Örülnünk kell hogy szolgáltatásaival nem várta be valamennyi szabvány megjelenését, mert ha ezt tette volna, ma sem lenne európai színvonalú, rövid átfutási idejű, határidőre biztosan megjelenő nemzeti bibliográfiánk. A gyermekbetegségek elmúltak; ma már az a paradox helyzet, hogy a legújabbban megjelent szabványok egy-egy részletelőírását, például a főtételek és melléktételek jelölését az „Új könyvek”-ben kéri számon a tanfolyamok hallgatói.

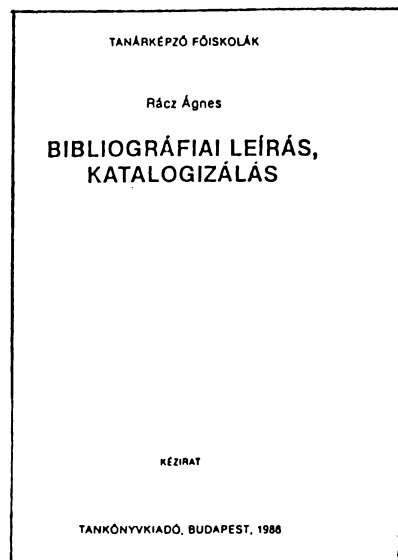
A szabványkészítő szemszögéből nézve a lassabb haladás legnagyobb hasznát abban látom, hogy tanítás közben sokat lehetett tanulni. A szabályrendszer a gyakorlat számára készült, s ha abban nem állja ki a próbát, használhatatlan papírhalmaz csupán. Kisebb változtatásokra, módosításokra minden bizonnyal rászorulnak még e művek, de az egész épület nem fog összedőlni, ez az a szabványkészítői felelősség, amit a magam részéről vállalom.

Nem lehet eléggé hangsúlyozni, s ezt sosem mulasztom el oktatás közben, hogy a szabványok számos megoldást tesznek lehetővé az alkalmazóknak. Minden könyvtárnak szüksége van arra, hogy kidolgozza saját házi szabályzatát, amelyben gyűjteményének méretét és összetételét, olvasóinak körét és katalógushasználati szokásait, a feldolgozói létszámot és a könyvtárban adott technikai lehetőségeket figyelembe véve alapozza meg leg-

fontosabb nyilvántartó és tájékoztató eszközét, – katalógusát. Természetes, hogy mindehhez jó, ha a szabványok mellett – azoknál könnyebben emészthető, emberibb nyelven írott, lehetőleg összefoglaló és nem lapokból álló, útmutatást is adó – segédeszköz áll rendelkezésre. A KMK már megjelentetett jónéhány, s napok alatt hiánycikké vált segédkönyvet, tankönyvet, útmutatót és példatárát. (Ezek szerzői jórészt szabványkészítői, oktatói minőségükben ismertek.) Már előkészületben van a várva-várt összefoglaló mű is: katalógizálási kézikönyv összeállításába fogtak a pihenni nem tudó és nem akaró szerzők.

Hogy el ne felejtsem! Az is elhangzott könyvtáros ajkáról, s a szaksajtóban is napvilágot látott, hogy több cikket, magyarázó, érvelő tanulmányt kellett volna publikálniuk a szabványok készítőinek, főleg az alkalmazók kételyeinek eloszlatására, problémáik megválaszolására. Nos, nekem nem sok időm maradt erre, bár belátom, fontos lett volna. Tőlem most is csak ennyire futotta.

RÁCZ Ágnes: **Bibliográfiai leírás, katalógizálás.**
Bp. Tankönyvkiadó, 1986. 326.p.

Berke Barnabásné cikkében említést tett a kézirat leadásakor már készülöben lévő összefoglaló műről, a várva-várt katalógizálási kézikönyvről. Reméljük, hamarosan beszámolhatunk a megjelenéséről is. Örömmel jelenthetjük, hogy az új főiskolai jegyzet viszont már meg is jelent. A *Bibliográfiai leírás, katalógizálás* c. tankönyv átdolgozott, bővített változata *Rácz Ágnes* lapunkban korábban már ismertetett *Dokumentumleírás és katalógusépítés* (Bp. SZOT Központi Iskola, 1983. 247 p.) c. munkájának (ld. Könyvtári Figyelő, 1985. 31.évf. 4.sz. 445–446.p.). A jegyzet fejezetei: – A katalógizálás jelentősége és szerepe a könyvtárakban – A katalógizálás egységesítésének főbb állomásai, nemzetközi és hazai szabályozásai

– A bibliográfiai leírás fogalma és általános szabályai – A könyvek bibliográfiai leírása – A bibliográfiai leírás besorolási adatainak megválasztása a könyveknél – A leíró katalógus szerkesztése – Az időszak kiadványok bibliográfiai leírása és besorolási adatai – A kartográfiai anyagok bibliográfiai leírása – Az audiovizuális anyagok bibliográfiai leírása – Katalógustípusok, katalógusrendszerek – A feldolgozó munka folyamata – A hagyományos és az új katalógizálási gyakorlat összehasonlítása.

A könyv függelékében: A bibliográfiai leírás szabályainak áttekintése dokumentumtípusonként – Átírási táblázatok – Szabályzatok, segédletek találhatók.

A jegyzet hozzáférhető az OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtárban.

(A szerk.)